

L. Huyse/J. Berting

Als in een spiegel? Poging tot synthese

Er is al eerder in dit boek gezegd dat lang niet alle voorwaarden aanwezig zijn om van deze publikatie een perfecte oefening in de comparatieve studie te maken. Toch kan men met het hier gepresenteerde materiaal België en Nederland vanuit macrosociologisch perspectief in tal van verschillen en overeenkomsten beschrijven. Wij willen dat doen met behulp van twee procédés. Eerst komen enkele contrasten ter sprake, die ook vaak opduiken in wat men lekentheorieën kan noemen: over de zo geringe omvang van de informatiestromen in België, over de mate waarin in beide landen naar beheersing van maatschappelijke veranderingen gestreefd wordt, over de ongelijke verwetenschappelijking van het overheidsbeleid. Hier echter promoveren deze reflecties tot wetenschappelijke hypothesen omdat zij door systematische observatie worden ondersteund. Het tweede procédé houdt in dat we rond een drietal sleutelbegrippen (breuklijnen, verzuiling en sociale ongelijkheid) — en dit op basis van de inhoud van dit boek — een programma voor macrosociologische vergelijking van België en Nederland voorstellen.

I. Over informatiestromen, beheersingspotentieel en verwetenschappelijking van het overheidsbeleid

Het kan geen toeval zijn: vijf Belgische medewerkers aan deze bundel, maar geen enkele Nederlandse, wijzen uitdrukkelijk op het ontbreken van courant statistisch materiaal over hun samenleving. Gevers schrijft dat inzake de collectieve arbeidsverhoudingen de basisstatistieken achterwege blijven of zeer onvolledig zijn. Dat in België zo vaak elementaire informatie niet ontsloten geraakt wijt hij aan de partijpolitieke greep op sommige besluitvormingskanalen, het gebrek aan deskundigheid in arbeidsverhoudingen van personeelsfunctionarissen en overheidsambtenaren en de geringe continuïteit en beroepservaring van de onderzoekers. Nuyens komt tot een soortgelijke vaststelling met betrekking tot de gezondheidszorg; er bestaan in België, schrijft hij, in vergelijking met de situatie in de meeste buurlanden weinig descriptieve documenten. Hij voegt er (net zoals Gevers trouwens) aan toe dat dit wel een merkwaardige vaststelling is voor een land waarin al in de negentiende eeuw Quetelet systematisch de methodes van de statistiek toepaste op sociale verschijnselen. Mortier en Verhoeven zien als oorzaak voor de trage ontplooiing van het onderwijssociologisch onderzoek in België de geringe behoefte aan informatie over

onderwijsproblemen in dit land. Het zwakke debiet van de informatiestromen is, zegt Huysse, een verschijnsel dat de *hele* Belgische samenleving tekent. Dat is ook de buitenlandse sociologen opgevallen (1). Dat in geen enkele Nederlandse bijdrage soortgelijke klachten te voorschijn komen, brengt op zich nog geen zekerheid over de feitelijke toestand in Nederland. Toch is het een aanwijzing dat inzake informatieverstreking in de beide landen traditie en strategie verschillend zijn. Dit is dan een eerste hypothese die in een samenwerkingsverband tussen Belgische en Nederlandse sociologen nadere operationalisering en toetsing zou kunnen krijgen.

Informatiegaring kan een instrument zijn ter beheersing van maatschappelijke veranderingen. Precies in verband met *social engineering* duiken in deze bundel wat verschillen tussen België en Nederland op. (Wij vragen ons voorlopig niet af van wie de beheersingsactiviteiten afkomstig zijn, van de overheid of van de intermediaire organisaties zoals de zuilen). Wat de Belgische lezer zeker zal opvallen is de veelvuldige verwijzing in de Nederlandse hoofdstukken naar beleidsnota's. In de ruimtelijke ordening, de volkshuisvesting, het onderwijs en de gezondheidszorg wordt op overvloedige wijze gebruik gemaakt — zo blijkt uit de bijdragen van Grünfeld, Turpijn, Diekerhof/Dronkers en Boot/Knapen — van overheidsdocumenten, die beleidsalternatieven beschrijven en beleidsopties vastleggen. In België is dit beheersingsinstrument blijkbaar minder voortadig. Nuyens trekt trouwens uitdrukkelijk de aandacht op de door velen waargenomen behoefte aan beleidsrichtende nota's in de gezondheidszorg. In dezelfde richting wijst de lectuur van de organigrammen en schema's waarmee sommige auteurs de gang van zaken in een sector toelichten: over het algemeen lijkt in de Nederlandse situatie een groter aantal overheidsinstanties en adviesorganen aanwezig te zijn. Dat het instrumentarium ter beheersing van maatschappelijke problemen groter is in Nederland dan in België is ook af te leiden uit de opsomming, in de Nederlandse hoofdstukken over onderwijs en ruimtelijke ordening, van wat men 'begeleidende diensten' noemt (voorzieningen op het gebied van nascholing, onderzoek, ontwikkeling en vernieuwing). Berting en Philipsen wijzen voor Nederland op een grondhouding die een sterke behoefte aan beheersingsinstrumentarium schijnt op te roepen. Berting spreekt van een conceptie omtrent maatschappelijke ontwikkeling waarin men meent dat de belangrijkste problemen op een zakelijke, instrumentele wijze door deskundigen (waaronder sociologen) zijn op te lossen. Philipsen schrijft dat veranderingsprocessen in Nederland een aanzienlijke behoefte doen ontstaan aan wetten en regels en aan "specialisten in samenlevingsgroei", specialisten waarvan hij zegt dat zij veel minder dan elders aan de zijlijn blijven, maar "... op vele gebieden meewerken aan het beleid dat poogt, ten eerste, de samenlevingsgroei te sturen en, ten tweede, de ongewenste effecten te bestrijden. Ten aanzien van dit verschijnsel zouden vergelijkende studies nut kunnen hebben".

Nu moet men weliswaar omzichtig te werk gaan met de hierboven opgeroepen indicatoren. Het is goed mogelijk dat de sectoren, die in deze bundel ter sprake komen, niet representatief zijn. Ook kunnen de verschillen slechts schijnbaar zijn omdat het beheersingsinstrumentarium er in Nederland wel is, maar niet of onvoldoende functioneert. Ten slotte mag men niet blind zijn voor een door sommige auteurs gerapporteerd feit: in België maakt men vaak gebruik van ... "talloze ad hoc commissies, belast met tijdelijke en specifieke opdrachten" (Nuyens), van "conférences à chaud" (Beeckmans), van vele vormen van informeel overleg (Gevers). Dat doet besluiten dat verschillen niet zozeer uit te drukken zijn in termen van meer of minder beheersingspotentieel, maar van uiteenlopende types van beheersingsinstrumenten. Een derde contrastpunt betreft de mate van verwetenschappelijking van het beleid. Volgens Hoogerwerf kan wetenschappelijke ondersteuning van het beleid op drie

manieren gebeuren (2). Zo kan men, met het oog op de voorbereiding van een belangrijke maatregel, wetenschappelijk onderzoek laten uitvoeren. Een tweede mogelijkheid bestaat er in dat de overheid zelf gebruik gaat maken van wetenschappelijke methoden bij het nemen van beleidsbeslissingen. Ten slotte kan wetenschappelijk onderzoek ook ingezet worden om het overheidshandelen als zodanig te bestuderen. In zo'n geval is het overheidshandelen zelf object van onderzoek. Vroeger al is van Nederland geschreven dat er sprake is van een toenemende wetenschappelijke ondersteuning van het beleid van zowel de overheid als de politieke partijen (3). Het is niet mogelijk uit de bijdragen in deze bundel af te lezen wat de omvang is van de sociaal-wetenschappelijke begeleiding (in de drie betekenissen die Hoogerwerf er aan geeft) in het beleid van ruimtelijke ordening en volkshuisvesting, in de sector van de gezondheidszorg of in de collectieve arbeidsverhoudingen. Leune is de enige auteur die deze problematiek, voor de Nederlandse onderwijssector dan, ten gronde behandelt. Hij spreekt van een "... betrekkelijke invloed van het wetenschappelijk onderzoek op het onderwijsbeleid" en schrijft verder: "Onmiskenbaar (...) neemt de betekenis van het wetenschappelijk onderzoek voor het onderwijsbeleid toe". Wat wél uit de hoofdstukken naar voren treedt is het verschil in omvang van het sociaal-wetenschappelijk, meer bepaald sociologisch onderzoek zelf in beide landen. De sectoren, waarover dit boek handelt, zijn in Nederland méér voorwerp van sociaal-wetenschappelijk onderzoek dan in België. Er zijn in het eerste land méér mensen in zo'n onderzoek betrokken en ook de geldstromen zijn er omvangrijker.

II. Hoofdcomponenten in de macrosociologische vergelijking tussen België en Nederland

Een macrosociologische vergelijking tussen Nederland en België op grond van expliciet geformuleerde theorieën ligt op dit ogenblik nog niet voor de hand, zeker niet in het kader van deze bundel. Dat is nauwelijks te betreuren, gezien de vele werkzaamheden die op een meer bescheiden niveau ons wachten. De grote schema's of theorieën die veel macro-reflecties kenmerken, zijn vaak zeer normatieve stelsels, waarin maar al te vaak de relatie tussen de macro-onderstellingen en het leven van alle dag, de kaders waarbinnen de mensen hun dagelijks leven organiseren, wordt vergeten. Dit is alleen een theoretisch bezwaar zolang die beschouwingen in het politieke proces geen rol spelen, maar het wordt een gevaar voor de kwaliteit van het dagelijkse leven zodra in het politieke proces dergelijke macro-voorstellingen worden verward met het werkelijke sociale leven. Zoals blijkt uit vele rapporten van de overheid, waarin macro-sociale uitspraken worden gedaan, is het zicht op dergelijke dagelijkse processen veelal gering. Macro-sociologische invalshoeken hebben vaak de neiging ingeslepen gedragspatronen in de dagelijkse leefwereld, in de primaire groep e.d. over het hoofd te zien. Macro-sociologische analyses kunnen derhalve niet buiten de systematische bijdragen van de micro-sociologie.

Is aan de ene kant het gevaar aanwezig, dat het macrokader te abstract en te weids is, aan de andere kant bestaat het gevaar, dat de macro-sociologie zich verenigt tot uitspraken over maatschappelijke instellingen en veranderingen daar per maatschappelijke sector. Dit lijkt op dit ogenblik in zowel de Nederlandse als in de Vlaamse sociologie het geval. Zeker in Nederland, waar het grootste deel van het onderzoek plaats vindt op grond van opdrachten uit de sfeer van de overheid en, in mindere mate,

het bedrijfsleven, volgen de probleemstellingen de sectorgrenzen. De opzet van deze bundel is daar in zekere zin de afspiegeling van, nl. een sectorgewijze bespreking. Belangrijk is dat we hier te maken hebben met de realiteit in het dagelijkse leven van de onderzoekers. Maar deze ontwikkeling bergt ook een groot gevaar in zich: belangrijke processen, die niet in de sectorbenadering te vatten zijn, krijgen geen of weinig aandacht. Gelukkig zijn er wat dat betreft kenteringen waarneembaar, zoals blijkt uit de aandacht in de verschillende hoofdstukken voor de samenhang tussen onderwijsstelsel en arbeidsmarkt, tussen gezondheidszorg en tewerkstelling of voor de samenhang tussen ontwikkelingen in de arbeidsverhoudingen aan de ene kant en in het politieke stelsel aan de andere kant.

We pogen nu het macrosociologisch perspectief in het vergelijken van de beide landen verder uit te werken. Dit betekent dan dat de aandacht zal gaan naar facetten die op de maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in België en Nederland *als geheel* betrekking hebben en naar wat overeenkomstige sectoren in *hun verwevenheid met omgevingsystemen* kenmerkt. Drie thema's komen aan de orde: sociale ongelijkheid, de breuklijnen in beide samenlevingen, kwantitatieve en kwalitatieve ontwikkelingen in de verzuiling.

Sociale ongelijkheid

In de sociologie hebben vraagstukken van sociale ongelijkheid van oudsher een belangrijke rol gespeeld. De centraliteit van ongelijkheidsvraagstukken is dermate groot, dat van tijd tot tijd auteurs voorstellen de sociologie te omschrijven als de studie van ongelijkheidsvraagstukken. Hoewel dat naar onze mening te grote restricties zou opleveren voor de moderne sociologiebeoefening kan, gezien de betekenis van dergelijke vraagstukken vooral in de macro-sociologie, hieraan een argument worden ontleend om macrosociologische vergelijkingen tussen landen in het kader van dergelijke vraagstukken te plaatsen. Het grote voordeel van die invalshoek is dat er zowel theoretisch als empirisch veel voorbereidend werk is verricht. Bij het vermelden van de hoofdcomponenten, die in dergelijke internationale vergelijkingen een rol moeten spelen, moeten wij er rekening mee houden, dat er twee belangrijke tradities zijn op het gebied van ongelijkheidsvraagstukken, die in een aantal opzichten moeilijk met elkaar te verenigen zijn. In de eerste plaats is er de traditie die ongelijkheidsvraagstukken vooral opvat als verdelingsproblemen van schaarse goederen als macht, kennis, inkomen, prestige, bezit. Op macrosociologisch niveau treffen wij hier de (structureel-)functionalisten aan; onder degenen die deze problemen vanuit individuele acties en interacties benaderen, vinden wij vooral de individualistische ruitheoretici, de elitisten, sommige symbolisch-interactionisten en de laatste jaren ook sociaal-darwinisten die de 'face-lift' hebben ondergaan van de sociobiologie. Een voorbeeld van de benadering van sociale ongelijkheid als verdelingsvraagstuk is de studie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Over sociale ongelijkheid* (1977) waarin, getrouw aan de Nederlandse sociologische traditie, het vraagstuk primair als verdeling van schaarse goederen over individuen wordt behandeld (4).

De tweede traditie op het gebied van de sociale ongelijkheid benadert de ongelijkheid niet als verdelingsprobleem (zoals de genoemde stratificatietheorieën), maar stelt de vraag centraal hoe groeperingen (klassen) erin slagen (politieke) rechten te veroveren of erin slagen andere groeperingen de toegang te beletten tot de plaatsen waar de bestissingen worden genomen die voor de ontwikkeling van de samenleving van het grootste belang zijn. In deze tweede benadering gaat het om *klassenanalyses* van de

samenleving, zoals o.a. de actionistische benadering van Touraine, neo-marxistische benaderingen en studies van de zgn. Frankfurters. In Nederland heeft deze tweede traditie nauwelijks geleid tot systematische analyses van de maatschappelijke verhoudingen. Potentieel zouden vanuit deze laatste traditie in de sociale wetenschappen, die sterk macrosociologisch gericht is, in de toekomst belangrijke bijdragen kunnen worden verwacht indien vertegenwoordigers ervan minder tijd zouden besteden aan tekstexegese en zich meer met de analyse van de concrete maatschappelijke verhoudingen zouden bezig houden.

In het onderstaande worden een aantal hoofdcomponenten genoemd die in een macrosociologische vergelijking tussen landen een rol zouden moeten spelen, wanneer men in die vergelijking uitgaat van de sociale ongelijkheid zonder vooralsnog een keuze te maken voor één van de twee genoemde tradities. Een programma, dat gebouwd zou zijn op deze uitgangspunten, zou bij uitvoering na verloop van tijd een tegenengewicht kunnen vormen tegen de vele fragmentarische en vooral subjectief gekleurde beschouwingen over maatschappelijke stelsels. De volgende componenten zijn slechts bouwstenen voor systematische maatschappij-analyses, die de basis moeten vormen van maatschappelijke vergelijkingen tussen landen. In hoeverre aan bepaalde componenten meer gewicht wordt gehecht dan aan andere, op welke wijze samenhangen tussen de componenten worden onderzocht en hoe die samenhangen worden geïnterpreteerd, laten wij hier buiten beschouwing, omdat het antwoord op die vragen in sterke mate afhankelijk is van de theoretische benadering waarvan men uitgaat.

De gekozen componenten zijn in de eerste plaats geschikt voor de vergelijking van complexe samenlevingen zoals Nederland en België, het type samenleving dat Giddens aanduidt als 'advanced societies' (5). Vanzelfsprekend zal het in vele gevallen noodzakelijk zijn, wanneer men eenmaal een keuze heeft gemaakt van de samenlevingen, die in de vergelijking een rol spelen, om extra componenten in te voeren. Daarnaast zal speciale aandacht moeten worden besteed aan die verschijnselen, die in eerste instantie uniek zijn voor één van de twee maatschappelijke systemen en die van grote betekenis lijken te zijn voor de interpretatie van verschillen op andere gebieden tussen de twee maatschappelijke systemen (zoals de al eerder genoemde taalstrijd in België).

De componenten die onze aandacht vragen bij macrosociologische vergelijkingen tussen landen, wanneer wij uitgaan van de sociale ongelijkheidsproblematiek, zijn (6):

1. Maatschappelijke elites

Gegevens zijn nodig over:

- de omvang van dergelijke elites op onderscheiden maatschappelijke gebieden, zoals dat van de nationale politiek, de bureaucratie, de rechterlijke macht, het bedrijfsleven (ondernemers-eigenaren, managers, vakbondsbestuurders), massamedia, kerkelijke organisaties etc.;
- de mate van centralisatie in de besluitvorming;
- de in- en uitstroming van de leden van de elites, 'zittingsduur' e.d.;
- de interne samenhang van de onderscheiden elites (aard van de netwerken, mate van solidariteit, belangentegenstellingen tussen subelites etc.);
- aard van de netwerken tussen de onderscheiden elites ('linking-pin functions', uitwisseling van personen tussen elites, zoals b.v. tussen het politieke systeem en het bedrijfsleven), maar ook tussen nationale elites en elites in het buitenland;
- aard van de machtsverdeling tussen elites (b.v. in hoeverre kunnen de ondernemers beslissen over gebruiksbepaling van het productieapparaat en hoever gaat hun controle over het productieproces in de onderneming? Hoeveel invloed hebben de

vakverenigingen op dit gebied?).

Enkele empirische studies, die een deel van de genoemde problematiek beschrijven, zijn die van Vinke (*De maatschappelijke plaats en herkomst der directeuren en commissarissen van de open en daarmee vergelijkbare besloten naamloze vennootschappen*), van Braam (*Invloed van bedrijven op de overheid*) en van Mokken e.a. (*Graven naar macht*). In België ontbreken soortgelijke studies.

2. Marktkansen van de belangrijkste maatschappelijke categorieën

Marktkansen zijn in verregaande mate afhankelijk van de aard van de opleiding, bezit, sociale herkomst en van economische en technologische ontwikkelingen. Het is uitermate belangrijk voor een macrosociologische vergelijking om over de hoofdcategorieën van participanten in het maatschappelijke verkeer informatie te hebben over hun marktkansen en over de ontwikkelingen daarin. Zonder deze beschrijvingen, vooral van veranderingen in marktkansen van grote categorieën mensen, zijn bepaalde politieke veranderingen moeilijk te begrijpen. De gegevens die wij nodig hebben, betreffen onder meer:

- de omvang van de in dit opzicht relevante categorieën zoals ongeschoolde arbeiders, zelfstandige middenstanders, geschoolde arbeiders, lager-kantoorpersoneel, leidinggevend personeel, 'professionals' etc.;
- de in- en uitstroming bij dergelijke categorieën;
- mogelijkheden tot positieverbetering of tot handhaving van een bereikt niveau; uitbreiding of verloren gaan van arbeidsposities per categorie als gevolg van schaalvergroting, technologische innovaties, concurrentieverhoudingen binnen bedrijfstakken etc. en/of versterking of verzwakking van de marktpositie door toeneming/afneming van het arbeidsaanbod;
- segmentatie van de arbeidsmarkt (o.a. gegevens over een eventuele duale arbeidsmarkt in grote stedelijke agglomeraties);
- aard van de collectieve belangenverdediging en/of mogelijkheden individueel de marktposities te verdedigen.

Het aantal studies op dit gebied is groot en het ambtelijk statistische materiaal is overvloedig. Een groot probleem zal echter zijn, dat er nogal wat verschil tussen Nederland en België zal bestaan ten aanzien van de definities van de categorieën, van de tijdstippen waarop metingen zijn verricht alsmede van de mate van continuïteit van de metingen.

3. De differentiële beloningen voor diverse vormen van arbeid

Bij deze hoofdcomponent zijn wij primair geïnteresseerd in de aard van de beloningen per beroepscategorie en in de verschillen die er tussen mensen in dit opzicht bestaan. Wij willen in dit verband gegevens over:

- de verschillen in beloning van functies (salaris en andere emolumenten); hoe groot zijn die verschillen en welke betekenis spelen daarbij opleiding, ervaring, anciënniteit, 'marktwaarde', macht van professionele organisaties, traditionele onderscheidingen e.d.?
- de mate waarin dergelijke verdelingen zijn beïnvloed door overheidsmaatregelen die tot doel hebben de verdelingen te veranderen (o.a. door belastingsmaatregelen, huursubsidies, studiefaciliteiten voor kinderen etc.);
- de mogelijkheden om in bepaalde posities bezit te accumuleren, al dan niet op grond van vóór het betreden van de arbeidsmarkt bestaande verschillen in rijkdom.

Enkele van de Nederlandse studies die in dit verband te noemen zijn: *Gelijkheid en Ongelijkheid in Nederland*, de Sociale en Culturele Rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau, *Profijt van de overheid* (1977) eveneens van het Sociaal en Cultureel Planbureau en *Laagstgeklasseerden in Nederland* (8).

Breuklijnen

Een macrosociologische analyse moet zich in de eerste plaats richten op het ontstaan, de ontwikkeling en het verdwijnen van breuklijnen die veelal dwars door de op bestuurlijke gronden onderscheiden sectoren heensnijden. Men kan de breuklijnen, die België en Nederland doorkruisen vergelijken in hun *vorm* (de mate en de aard van institutionalisering), in de *cyclische ontwikkeling van hun inhoud*, in hun *beïnvloeding door macroprocessen* (zoals industrialisering) en in hun *conflicthehalte*.

1. Een bevolking, zo staat hoger al te lezen, laat zich op basis van vele criteria in sub-categorieën indelen: naar geslacht, leeftijd, sociaal-economische situatie, levensbeschouwing, taal, ras e.d. In principe kunnen rond elk van deze sociale verschillen belangentegenstellingen en, vandaar, maatschappelijke en politieke breuklijnen ontstaan. Een van de interessantste topics in de vergelijkende studie van België en Nederland is de mate van institutionalisering van dergelijke positionele scheidingslijnen: welke scheidingslijnen zijn tot op welke hoogte omgezet in breuklijnen?; zijn er tempoverschillen in dit proces?; is er sprake van deinstitutionalisering?

Er is, vooral dan in de politieke wetenschappen, een uitvoerig begrippenapparaat voorhanden waarmee verschijnselen van institutionalisering en de-institutionalisering, van vorming en ontwikkeling en verdwijning van breuklijnen dus, te analyseren zijn. We stellen voor te rade te gaan bij Urwin en Nordlinger. Urwin vindt dat men een maatschappelijke tegenstelling geïnstitutionaliseerd mag noemen als er politieke organisaties zijn die de rivaliserende belangen op een voor de aanhang bevredigende wijze kunnen verwoorden en verdedigen. Urwin besluit dat de drie fundamentele breuklijnen in België op zeer ongelijke wijze zijn geïnstitutionaliseerd: hij noemt de levensbeschouwelijke tegenstelling een 'geïnstitutionaliseerde breuklijn' (vanaf 1884), de sociaal-economische spanningen een 'semi-geïnstitutionaliseerde breuklijn' (met 1918 als keerpunt) en het communautair conflict een 'niet-geïnstitutionaliseerde breuklijn'. De verzuiling is in zijn ogen het resultaat van het ineenvloeden van de levensbeschouwelijke en sociaal-economische tegenstellingen in een bepaalde fase van hun institutionalisering (9). Nordlinger heeft begrippen ontwikkeld waarmee de gradatie in de institutionalisering precieser te beschrijven is (10). Zij zijn uitvoerig besproken in het eerste hoofdstuk van deze bundel.

Met het in deze bundel verzamelde materiaal is ongetwijfeld invulling van de pas gepresenteerde begrippen mogelijk. Enkele voorbeelden. De de-institutionalisering van de levensbeschouwelijke breuklijn is in Nederland vroeger ingezet dan in België. Hoe komt dat? Heeft het iets te maken met het feit dat de schoolvrede in Nederland al in 1917 is gesloten, in België eerst in 1958? Een tweede voorbeeld betreft de omzetting van etnische verscheidenheid in conflictgroepen. In België is dit proces al geruime tijd aan de gang. In Nederland is het een verschijnsel van de laatste jaren.

2. Maatschappelijke scheidingslijnen die een zekere mate van (politieke) institutionalisering hebben ondergaan, zijn te beschouwen als leveranciers van conflicten. Zij bevoorraden de politieke agenda. Nu moet men ervan uitgaan dat de inhoud van de conflicten, die een breuklijn voortbrengt, door de jaren veranderingen ondergaat. Wij denken hier dan niet aan de wijzigingen die te maken hebben met de breuklijn zelf (zoals de veranderingen die de secularisering in de levensbeschouwelijke tegenstellingen veroorzaakt). De aandacht gaat hier eerder naar de cyclische ontwikkelingen in de conflictinzet. Het tempo van deze ontwikkelingen verschilt van land tot land en hierop kan dus ook een vergelijking tussen België en Nederland worden uitgebouwd. Dat wordt nu uitgewerkt voor de *politieke* dimensie van breuklijnen. Operationalisering van wat hier — al te vaag — cyclische ontwikkelingen in de

conflictmaterie is genoemd, kan met behulp van het typologisch-vergelijkend begrippenapparaat dat eerst door Binder en al. in *Crisis and Sequences in Political Development* is gepresenteerd (11) en later — ontgaan van vele oorspronkelijke gebreken, waaronder het teleologische karakter van de begrippen — in Grews *Crisis in Political Development in Europe and the United States* is uitgewerkt (12). Grews bundel bevat trouwens een hoofdstuk over België waardoor al enige weg is afgelegd. In het ontwikkelingsperspectief van deze analyse staat de stelling centraal dat alle conflictmaterie, althans in het politiek systeem, terug te brengen is tot een klein aantal kernproblemen, die op een recurrente wijze tot confrontaties tussen bevolkingsgroepen leiden: legitimiteitskwesties (welke politieke instellingen, spelregels en gezagsdragers moeten als legitiem worden beschouwd?), participatieproblemen (wie heeft toegang tot de strategische plaatsen in de politieke, economische en sociale besluitvorming?), discussies rond de reikwijdte van respectievelijk de overheid en het privé-initiatief en verdelingskwesties (wie krijgt welke schaarse goederen?). In België is de levensbeschouwelijke breuklijn, bijvoorbeeld, nu eens vooral onder de vorm van participatiekwesties, dan weer hoofdzakelijk onder de gedaante van verdelingsproblemen werkzaam geweest. In de vergelijkende analyse kan men nu nagaan hoe deze kernproblemen — als in zet in de conflicten tussen levensbeschouwelijke groepen, tussen klassen en tussen etnische gemeenschappen — in opeenvolgende golven de politieke agenda in België en Nederland vorm hebben gegeven.

3. Breuklijnen zijn in hun levensloop beïnvloed door macroprocessen als modernisering en industrialisering. Huysse beschrijft hoger directe repercussies van de industrialisering op de ontwikkeling van de taalpolitieke tegenstellingen in België. Berting laat een soortgelijk causaal verband zien tussen industrialisering aan de ene kant, de evolutie van de levensbeschouwelijke tegenstellingen aan de andere kant. In de vaststelling dat er in België en Nederland grote tempoverschillen zijn geweest in het industrialiseringsproces kan men opnieuw een steunpunt vinden voor de uitbouw van comparatief onderzoek.

4. Het laatste, maar niet onbelangrijkste, punt betreft het conflictgehalte van de breuklijnen. Huysse heeft in het inleidend hoofdstuk over België gesuggereerd dat het conflictpotentieel van breuklijnen in aanzienlijke mate afhangt van hun onderlinge verhouding. Voor België heeft hij drie configuraties besproken. Een ervan, deze waarin de scheidlijnen elkaar doorkruisen, reduceert het conflictgehalte van elke breuklijn. In de tekst van Huysse is deze stelling tot op zekere hoogte voor België geoperationaliseerd en getoetst. Voor Nederland is dat veel minder gebeurd, al zitten in sommige hoofdstukken krachtige aanwijzingen dat ook in dit land de breuklijnen soms haaks op elkaar staan. Nader onderzoek, uiteraard comparatief, is dus geboden. Daarbij zal met vrucht gebruik kunnen gemaakt worden van de modellen die G. Smith in de meest recente editie van *Politics in Western Europe* (13) over de verwevenheid van breuklijnen heeft ontwikkeld.

Verzuiling

Nu de sociaal-wetenschappelijke aandacht voor de verzuiling in beide landen weer toeneemt is wellicht de tijd gekomen om via een vergelijkend onderzoek van het verschijnsel in zijn Belgische en Nederlandse versie het wetenschappelijk inzicht opmerkelijk te verhogen. In wat nu volgt worden een aantal aandachtspunten voor dergelijke grensverleggende analyses ter sprake gebracht.

1. De historische studie van de verzuiling is in België en Nederland derwijze geëvolueerd dat nu ernstige mogelijkheden aanwezig zijn om de *ontstaans-*

geschiedenis van het verschijnsel voor beide landen te vergelijken. Eén hypothese, die getoetst zal moeten worden, is alvast door Berting in deze bundel gepresenteerd: "De verzuiling (...) is ontstaan (...) als een poging van (...) elites om bepaalde ongewenst geachte gevolgen van het moderniseringsproces te beheersen". Bovendien dient nagegaan te worden hoe de onderlinge verwevenheid van de breuklijnen op de verzuiling heeft ingewerkt. Zo is het duidelijk dat de sociaal-economische scheidslijnen in België sterker in de verzuiling aanwezig zijn geweest dan in Nederland.

2. De omvang van de verzuiling in België en Nederland kan vergeleken worden met het nu 25 jaar oude begrippenapparaat van Kruijt (14). De begrippen institutionele verzuildeheidsgraad, vullingsgraad en interne integratiegraad leveren, bij zorgvuldige operationalisering, handige indicatoren op. Invulling ervan kan al tot op zekere hoogte met behulp van gegevens uit de hoofdstukken van Beeckmans, Docter, Gevers, Mortier/Verhoeven, Diekerhof/Dronkers, Nuyens en Boot/Knapen.

3. Grote aandacht zal moeten uitgaan naar de *betekenis van de politieke partijen*. Wellicht ligt hier een van de meest markante contrasten tussen België en Nederland. In het eerste land doordringen de grote politieke partijen zeer ingrijpend de zuilnetwerken. Operationalisering van deze hypothese en een aanzet tot toetsing zijn te vinden in de bijdragen van Huysse, Gevers, Mortier/Verhoeven, Nuyens en Lamertijn/Goossens. In dezelfde orde van belangrijkheid is de vergelijkende studie van patronage en cliëntelisme in de zuilen.

4. Een laatste contrastpunt verschijnt in de levensloop van de *ontzuiling*. Omvang, vorm en tempo van dit de-institutionaliseringverschijnsel zijn te meten met de al besproken parameters van Kruijt. Bovendien zal het nodig zijn na te gaan in hoeverre in de beide landen de zuilnetwerken, na seculiere adaptatie — een term van J. Billiet — blijven voortbestaan. Billiet die voor België verschijnselen van die aard heeft bestudeerd, koppelt daaraan de suggestie dat sociologen op soepele wijze hun sociologisch-theoretisch perspectief moeten kunnen verleggen. In verband met verzuiling (in zijn seculiere verschijningsvorm) schrijft hij dat het zeer de vraag is of het functioneren ervan "... het best benaderd wordt vanuit een theorie die zich nog hoofdzakelijk beweegt rond de levensbeschouwelijke oorsprong van de zuilen, dan wel of dit niet beter begrepen wordt vanuit kenmerken die eigen zijn aan de werking van complexe organisaties tout court? Dat betekent hypothesen oproepen over de koppeling van organisaties, over bevoegdheidsverdelingen, over de doorstroming; de inzet en de beheersing van middelen, over het optreden van deskundigen en over controlemechanismen. In hoever spelen daar eigen wetmatigheden en wet is nog de betekenis van de omstandigheid van de wettiging van de organisaties hier en daar nog ideologisch is?" (15).

Wij zijn ervan overtuigd dat een van de aantrekkelijkste vruchten van de oefeningen in vergelijkende studie, waartoe deze bundel oproept, die soepelheid in het gebruik van de sociologische apparatuur zal zijn.

Noten

- (1) R. FOX, 'Why Belgium?', in *European Journal of Sociology*, XIX, 1978, 217.
- (2) A. HOOGERWERF, in idem (red.), *Beleid belicht*, vol. 1, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1972, 16.
- (3) H.J. AQUINA, in A. HOOGERWERF (red.), *Beleid belicht*, vol. 1, 49.
- (4) *Over sociale ongelijkheid. Een beleidsgerichte verkenning*. Rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1977.
- (5) A. GIDDENS, *The Class Structure of Advanced Societies*, Hutchinson, London, 1974, 141. Een 'advanced society' is "... any social order, class or classless, which has moved beyond simple market society".
- (6) W.G. RUNCIMAN, 'Towards a Theory of Social Stratification', in F. PARKIN (red.), *The Social Analysis of Class Structure*, Tavistock, London, 1974, 73.
- (7) P. VINKE, *De maatschappelijke plaats en herkomst der directieuren en commissarissen van de open en daarmee vergelijkbare besloten naamloze vennootschappen*, Stenfort Kroese, Leiden, 1961; G.P.A. BRAAM, *Involed van bedrijven op de overheid*, Boompers, Meppel, 1973; H.M. HELMERS, R.J. STOKMAN, R.C. PLIJTEN en F.N. STOKMAN, *Graven naar macht*, Van Gennep, Amsterdam, 1975.
- (8) J. VAN DEN DOEL en A. HOOGERWERF (red.), *Gelijkheid en ongelijkheid in Nederland*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1975; A.A.M. FISELIER en H.L.P.R. KRAFT, *Laagstgeklasseerden in Nederland*, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1977.
- (9) D. URWIN, 'Social Cleavages and Political Parties in Belgium: Problems of Institutionalization', in *Political Studies*, 18 (3), 1970.
- (10) E. NORDLINGER, *Conflict Regulation in Divided Societies*, Harvard University Press, Cambridge, 1972.
- (11) BINDER en al. (red.), *Crises and Political Development in Europe and in the United States*, Princeton University Press, Princeton, 1978.
- (12) R. GREW (red.), *Crises and Political Development in Europe and in the United States*, Princeton University Press, Princeton, 1978.
- (13) G. SMITH, *Politics in Western Europe*, Heinemann, London, 1980.
- (14) J.P. KRUIJT, 'Sociologische beschouwingen over zuilen en verzuiling', in *Socialisme en Democratie*, 11 (1), 1957, 11-29.
- (15) J. BILLIET, 'Verzuiling als blokkade: tussen begrip en werkelijkheid', in *De Nieuwe Maand*, 24 (5), 1981, 364.